

29. DE MOMENTIS ET HORIS

(1) Tempora autem momentis, horis, diebus, mensibus, annis, Iustis, saeculis, aetatibus dividuntur. Momentum est minimum atque angustissimum tempus, a motu siderum dictum. (2) Est enim extremas horae in brevibus intervallis, cum aliquid sibi cedit atque succedit. Hora Graecum nomen est, et tamen Latinum sonat. Hora enim finis est temporis, sicut et ora sunt finis maris, fluviorum, vestimentorum.

30. DE DIEBUS

(1) Dies est praesentia solis, sive sol supra terras, sicut nox sol sub terris. Ut enim dies aut nox sit, causa est aut supra terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti quattuor horarum, usque dum dies et nox spatia sui cursus ab oriente usque ad alium orientalem solem caeli volubilitate concludat. Abusive autem dies unus est spatium ab oriente sole usque ad occidentem. (2) Sunt autem diei spatia duo, interdianum atque nocturnum; et est dies quidem horarum viginti quattuor, spatium autem horarum duodecim. (3) Vocatus autem dies a parte meliore. Unde et in usu est, ut sine commemoratio- ne noctis numerum dicamus dierum, sicut et in lege divina scriptum est: „Factum est vespere et mane dies unus.“ (4) Dies secundum Aegyptios inchoat ab occasu solis, secundum Persas ab ortu solis, secundum Athenienses a sexta hora diei, secundum Romanos a me-

¹⁷³ Isidor se zde přidržuje Augustina, který charakterizuje *momentum* jako nejmenší časovou jednotku, srv. *De doctr. Christ.* II,22,34 (PL 34,52). Na jiném místě (*Eymol.* XIII,2,3) však Isidor cituje Augustinovu teorii o „atomu času“, tj. nejmenší, nedělitelné časové jednotce, srv. Augustin, *Serm. de divers.* 365,17 (PL 39,1625). Jak upozorňuje A. Borst, *Die karolingische Kalenderreform*, str. 566, v pozdějším komputu irského anonyma je citováno dnes ztracené místo z Isidora, kde Isidor uvádí jako menší než *momentum* časovou jednotku *minutum*.

¹⁷⁴ Jak Isidor správně uvádí, lat. *hora* je přejímka z řeckého ὥρα (hora), „hodina“, kterou Římané začali používat současně se zavedením chrono-

29. OKAMŽIK A HODINA

(1) Čas se dělí na okamžiky, hodiny, dny, měsíce, roky, pětiletí, věky a období. Okamžik (*momentum*) je nejmenší a nejkratší úsek času a říká se mu tak podle pohybu (*motus*) hvězd. (2) Je to nejmenší jednotka hodiny, která sestává z krátkých časových rozmezí: jeden okamžik odeznívá, aby na jeho místo nastoupil další.¹⁷³ Hodina (*hora*) je řecké slovo, ale v latině zní stejně. Hodina je totiž mezník času, stejně jako slovo *ora* znamená okraj moře, břeh řeky či lem šatů.¹⁷⁴

30. DNY

(1) Den je, když je Slunce na obloze a ozáruje zemi z výšky, zatímco v noci je pod zemí. Zda je totiž den či noc, záleží na tom, zda se Slunce nachází nad zemí nebo pod ní. Pravidelný den trvá dvacet čtyři hodiny a končí tehdy, když den a noc uzavřou na nebeské klenbě svoji okružní dráhu od východu Slunce k východu následujícímu. Není tedy správné, jestliže je za den považován úsek od východu až po západ Slunce. (2) Den se totiž dělí na dva úseky: denní a noční; den trvá dvacet čtyři hodiny, jeden úsek však dvanáct hodin.¹⁷⁵ (3) Den dostal název podle své přjemnější části. Proto je zvykem, že udáváme počty dnů, aniž bychom se zmiňovali o noci, jak je psáno i v Božím zákoně: „Byl večer a bylo jitro, den první.“¹⁷⁶ (4) Podle Egypťanů den začíná západem Slunce, podle Peršanů východem, podle Athéňanů šestou hodinou ranní, podle Římanů o půlnoci.¹⁷⁷ Této době se říká kuropění (*gallicinium*), protože ko-

metů (slunečních hodin) ve 3. stol. př. Kr. S latinským subst. *ora*, „kraj“, „břeh“, žádnou eymologickou souvislost nemá.

¹⁷⁵ Čtyřiatřicetihodinový den se nazývá den občanský nebo kalendářní, astronomický termín zní den sluneční. Ve středověku se nazýval celý nebo přirozený, církevní termín zněl *dies legitimus* (ustanovený den). Srv. M. Bláhová, *Historická chronologie*, str. 72.

¹⁷⁶ Gn 1,5.

¹⁷⁷ Pasáž byla doslova převzata ze Servia, *In Verg. Aen.* V,738. Srv. též Gellius, *Noctes Att.* II,2.

dia nocte. Unde et tunc gallicinium est, quorum vox dei ostendit praeconium, quando et mesonyctius afflatus fit.

(5) Dies dicitur a diis, quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt.

Primum enim diem a Sole appellaverunt, qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est cunctorum dierum. (6) Secundum a Luna, quae Soli et splendore et magnitudine proxima est et ex eo mutat lumen. Tertium ab stella Martis, quae Vesper vocatur. Quartum ab stella Mercurii, quam quidam candidum circulum dicunt. (7) Quintum ab stella Iovis, quam Phaethontem aiunt. Sextum a Veneris stella, quam Luciferum asserunt, quae inter omnia sidera plus lucis habet. Septimum ab stella Saturni, quae sexto caelo locata triginta annis fertur cursum suum. (8) Proinde autem ex his septem stellis nomina dierum gentiles dederunt, eo quod per eosdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes habere a Sole spiritum, a Luna corpus, a Mercurio ingenium et linguam, a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Iove temperantiam, a Saturno humorem. Talis quippe exitit gentilium stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta.

(9) Apud Hebraeos autem dies prima una sabbati dicitur, qui apud nos dies dominicus est, quem gentiles Soli dicaverunt. Secunda sabbati secunda feria, quem saeculares diem Lunae vocant. Tertia sabbati tertia feria, quem diem Iuli Martis vocant. Quarta sabbati quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis. (10) Quinta sabbati quinta feria est, id est quintus a die dominico, qui apud gentiles Iovis vocatur. Sexta sabbati sexta feria dicitur, qui apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum autem septimus a dominico dies est, quem gentiles Saturno dicaverunt et Saturni nominaverunt.

¹⁷⁸ V latině nevyplaké řecké slovo pro půlnoční vítr, *mesonyctius*, se vyskytuje jen u Isidora. Mylná je domněnka, že Egypťané začínali den západem Slunce. Egypťský den začínal stejně jako perský východem Slunce. Srv. M. Bláhová, *Historická chronologie*, str. 279.

¹⁷⁹ Lat. subst. *dies*, „den“, sice není odvozeno od subst. *deus*, „bůh“, nicméně obě slova vycházejí z téhož indoevr. kořene **dei-*; srv. Ernout-Meillet, s. v. *deus, dies*.

¹⁸⁰ Isidor se zde dopustil přehmatu, když ztotožnil Mars a Venuši, jinak nazývanou též Večernice nebo Jiřtenka.

krhání kohouta ohlašuje den ve chvíli, kdy se zvedá i půlnoční vánek.¹⁷⁸

(5) Iméno obdržel den (*dies*) od bohů (*diu*), jejichž jména Římané přičtkli některým hvězdám.¹⁷⁹

První den v týdnu totiž nazývali podle Slunce, které je knížetem všech hvězd, stejně jako je tento den nejlavnější ze všech dní. (6) Druhý den v týdnu dostal název podle Měsíce, který se nejvíce blíží Slunci jasnem a velikostí a čerpá z něho světlo. Třetí den podle Martovy hvězdy, které se také říká Večernice.¹⁸⁰ Den čtvrtý podle hvězdy Merkur, kterou někteří nazývají bílý kruh. (7) Pátý den podle hvězdy Jupiter, které říkájí Faéthón. Šestý podle Venušiny hvězdy, zvané též Jiřtenka, která je nejjasnější ze všech hvězd. Sedmý podle hvězdy Saturn, která se nachází v šestém nebi a prý urazí svou oběžnou dráhu za třicet let.¹⁸¹ (8) Pohané přidělili dnům názvy těchto sedmi hvězd, protože se domnívali, že tím od nich něco získají; Slunce prý poskytuje ducha, Měsíc tělesnou sílu, Merkur vynalézavost a vyřetnost, Venuše smyslnost, Mars krev, Jupiter vyrovnanost a Saturn tělesné štávy. Početlost pohanů totiž dosahovala takového stupně, že si vymýšleli tak směšné báchorky.¹⁸²

(9) Naproti tomu Židé nazývají den, který zahajuje týden, dnem prvním po sabatu, jenž u nás odpovídá dnu Páně, tedy neděli, kterou pohané zasvětili Slunci. Den druhý je druhý den po sabatu, který pohané nazývají dnem Měsíce. Den třetí je třetí den po sabatu, u pohanů den Martův. Den čtvrtý je čtvrtý den po sabatu, který se u pohanů nazývá Merkurův. (10) Den pátý je pátý den po sabatu, tedy pátý od neděle, a ten pohané nazývali Jupiterův. Den šestý je šestý den po sabatu, u pohanů den Venušin. Avšak sedmý den od neděle je sabat, který pohané zasvětili Saturnovi a říkali mu den Saturnův.

¹⁸¹ Všechny etymologie názvů dní uvádí Isidor správně. Latinské názvy dní v týdnu zněly: *dies Solis* (neděle), *dies Lunae* (pondělí), *dies Martis* (úterý), *dies Mercurii* (středa), *dies Iovis* (čtvrtek), *dies Veneris* (pátek) a *dies Saturni* (sobota). Srv. Isidor, *De nat. rerum*. 3,2; J. Fontaine, *Isidore de Seville et la culture classique*, str. 514. O sedmi vesmírných nebesích, která přičítají ke jednotlivým planetám, mluví Isidor také v *Etymol.* III,32,2.

¹⁸² Srv. Plátón, *Tim.* 35; Servius, *In Verg. Aen.* VI,714; II,51. V Isidorově postoji se jasně zrcadlí křesťanský odpor k astrologii, kterému dává průchod mimo jiné v *Etymol.* III,27,2.

Sabbatum autem ex Hebraeo in Latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requievisset ab omnibus operibus suis. (11) Melius autem in vocabulis dierum de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. Tamen si quem forte consuetudo traxerit, ut illud exeat ex ore, quod improbat corde, intellegat illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies, homines fuisse. Et propter beneficia quaedam mortalia, quia plurimum potuerunt et eminuerunt in hoc saeculo, delati sunt eis ab amatoribus suis divini honores et in diebus et in sideribus; sed primum a nominibus hominum sidera nuncupata et a sideribus dies sunt appellati.

(12) A fando autem feriae nuncupatae sunt, quod sit in eis nobis tempus dictionis, id est in divino vel humano officio fari. Sed ex his festos dies hominum causa institutos, feriatis divinorum sacrorum.

(13) Partes diei tres sunt: mane, meridies et suprema. (14) Mane lux matura et plena, nec iam crepusculum. Et dictum mane a mano; manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim melius luce? Alii mane aestimant vocari a Manibus, quorum conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia manus, id est tarus, est atque perspicuus. (15) Meridies dicta quasi medidies, hoc est medius dies, vel quia tunc purior dies est; merum enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarior meridie, quando sol de medio caelo rutilat et omnem orbem pari claritate inlustrat. (16) Suprema est postrema

¹⁸³ Srv. hebr. *šabar*, „ustat s práci“, srv. *Gn 2,2–3*.

¹⁸⁴ O tomto problému mluví už Augustin, *Enarr. Psalm. 71,17 (PL 36,910)*. Nežádoucí pohanské názvosloví přežovalo v běžné mluvě, jak je patrné, ještě za Isidorových časů.

¹⁸⁵ Subst. *feriae* (< **feriae*) se slovesem *fari*, „mluvit“, etymologicky nesouvisí; dále uvedená adjektiva, *festus* a *feriatus*, však skutečně odvozením od subst. *feriae* jsou. Je třeba rozlišovat mezi tzv. *dies fasti* (soudní dny, od subst. *fas*, „mravní zákon“) a *dies festi* (dny náboženských slavností); srv. Ernout–Meillet, s. v. *feriae*. Isidor toto rozlišení udal také na jiném místě: *dies fasti* byly soudní dny, jejichž jméno bylo odvozeno od slova *fascēs*, „pruty“ (spolu se sekýrami odznaky úřední moci liktorů), kdežto *dies festi* byly vyhrazeny náboženským záležitostem; srv. *Eymol. VI,8,8 (dies fasti)* a *VI,18,1–21 (dies festi)*. Srv. též A. Borsí, *Die karolingische Kalenderreform*, str. 41.

¹⁸⁶ Totéž opakuje Isidor v *Eymol. VIII,11,100*. Podle staré představy světlo nepřicházelo shůry, nýbrž vzlínalo z podzemí spolu s tím, jak vychá-

Sabat, slovo, které latina převzala z hebrejštiny, znamená „odpočinek“, protože toho dne Bůh spočinul po veškeré vykonané práci.¹⁸³ (11) Ukazuje se však jako lepší, jestliže se křesťanský mluvčí při označení dní přidržuje církevního zvyku.¹⁸⁴ Kdyby se však někdo sliou zvyku nechal strhnout a vyletělo by mu z úst něco, co v duchu neschvaluje, necht' si uvědomí, že všichni ti, jejichž jmény byly nazvány tyto dny, byli lidé. Pro nepopiratelné, avšak lidské zásluhy, pro jejich velkou moc a vylučnost na tomto světě jim jejich obdivovatelé poskytlí božské poety v názvech dnů a hvězd; nejdříve byly jmény lidí nazvány hvězdy a tyto názvy hvězd se přenesly na dny.

(12) Název svátků (*feriae*) je odvozen od slovesa *fari* (mluvit), protože v těchto dnech máme čas věnovat se rozmluvám, tedy připomenout si sloven náboženské povinnosti i lidské závazky. Mezi svátečními dny rozlišujeme dny slavené na počest lidí (*dies festi*) a dny vyhrazené pro bohoslužby (*dies feriant*).¹⁸⁵

(13) Den se dělí na tři části: ráno, poledne a večer. (14) Po šeru se ráno rozední a světlo je již plné a jasné. Slovo ráno (*mane*) je odvozeno od slova *manum*, neboť to je starodávny výraz pro dobro. Co je totiž lepšího než světlo? Podle jiného názoru slovo vzniklo podle Mánů, kteří přebývají mezi Měsícem a zemí.¹⁸⁶ Další se domnívají, že je slovo odvozeno od vzduchu, protože je dobrý (*manus*), to jest řídký a také průzračný. (15) Slovo poledne (*meridies*) vzešlo jakoby ze slova *medidies* označujícího polovinu dne (*medius dies*), anebo z toho, že tou dobou je den čistší; *merum* totiž znamená čisté (*purum*). Neboť za celý den není jasnější doba, než je poledne, kdy zlatavé slunce září uprostřed nebe a zalévá stejnoměrným světlem celý svět.¹⁸⁷ (16) Večer (*suprema*) je poslední část dne, kdy Slunce obra-

zelo Slunce, které zde necovalo. To je patrné z formulace Varrova, *De lingua Lat. VI,4: Diei principium mane, quod tum manat dies ab oriente*. („Počátku dne se říká mane, protože tehdy vyvětrá světlo od východu.“) Od Mánů odvozovali slovo Macrobius, *Satur. I,3,13*, a Festus, *De verb. signif. 135,26*. Ernout–Meillet, s. v. *mane*, stejně jako Isidor, odvozují slovo od archaického adj. *manus*, „dobry“.

¹⁸⁷ Z uvedených etymologií je správná první: subst. *meridies* je podle Ernouta–Meilleta, s. v. *meridies*, utvořeno z lok. *meridie* < **mediei die*, s disimilací *d-d* > *r-d*; srv. Isidor, *Eymol. XIII,1,6*. Zájměnu hlásek *r* a *d* předpokládal Isidor např. i u slova *precarium* < *precadium* (viz výše *Eymol. V,25,17*). O etymologii se zmiňuje řada autorů, není tedy možno roz-

pars diei, quando sol cursum suum in occasum vertit: dicta quod superest ad partem ultimam diei. (17) Serum vocatum a clausis seris, quando iam nox venit, ut unusquisque somno tutior sit. (18) Hodie quasi hoc die: et quotidie, non cotidie, ut sit quot diebus. (19) Cras, quod est postea. (20) Hesternum est pridie; et dictum hesternum ab eo, quod iam dies ipse sit a nobis extraneus et praeteriundo alienus. (21) Pridie autem quasi priori die. (22) Perendie, id est per ante diem, vel in antecessum, id est prius.

31. DE NOCTE

(1) Nox a nocendo dicta, eo quod oculis noccat. Quae idcirco lunae ac siderum lucem habet, ne indecora esset, et ut consolaretur omnes nocte operantes, et ut quibusdam animantibus, quae lucem solis ferre non possunt, ad sufficientiam temperaretur. (2) Noctis autem et diei alternatio propter vicissitudinem dormiendi vigilandique effecta est, et ut operis diurni laborem noctis requies temperet. (3) Noctem autem fieri, aut quia longo itinere lassatur sol, et cum ad ultimum caeli spatium pervenit, elanguescit ac tabefactus efflat suos ignes; aut quia eadem vi sub terras cogitur, qua super terras pertulit lumen, et sic umbra terrae noctem facit. Unde et Vergilius:

“... ruit Oceano nox,
involvens umbra magna terramque polumque.”

hodnout, kterým z nich se Isidor nechal inspirovat. Srv. Varro, *De lingua Lat.* VI,4, Macrobius, *Satur.* I,3,14, Cicero, *Orat.* 157 aj.

¹⁸⁸ Subst. *suprema*, v běžném významu „poslední věci“, „smrt“, zde ve smyslu „podvečer“, je odvozeno od superlativu lat. adj. *superus*, tedy *supermus*, „nejvyšší“, „poslední“, nikoliv od slovesa *superesse*, „zbyvat“, jak se domnívá Isidor.

¹⁸⁹ Isidor odvozuje slovo *serum*, „soumrak“, od subst. *sera*, „závořa“; Ernout–Meillet, s. v. *sera*, *serum*, však jeho domněnku nepotvrzují.

¹⁹⁰ Isidorova etymologie je v zásadě správná, adv. *cotidie*, „každodenně“, je složenina, jejíž první člen tvoří adj. utvořené od adv. *quod*, „kolk“, a druhým členem je subst. *dies*, „den“; srv. Ernout–Meillet, s. v. *cotidie*.

cí svůj běh k západu: název vznikl proto, že právě jen večer zbyvá (*superest*) do konce dne.¹⁸⁸ (17) Slovo soumrak (*serum*) je odvozeno od pellic (*serae*), za které se zavíráme, abychom spali bezpečněji, když se snese noc.¹⁸⁹ (18) Dnes (*hodie*) znamená tohoto dne (*hoc die*). „Denně“ se řekne *quotidie*, nikoli *cotidie*, a znamená „den co den“ (*quot diebus*).¹⁹⁰ (19) Zítřka (*cras*) je to, co následuje po dnešku. (20) A večera je předešlého dne (*pridie*); večerjšku se říká *hesternum*, protože ten den již minul a je nám cizí (*extraneus*).¹⁹¹ (21) *Pridie* (den předtím) připomíná výraz *priori die* (předchozího dne).¹⁹² (22) Předvěčřem (*perendie*) znamená den předcházející večerjškmu.

31. NOC

(1) Slovo noc (*nox*) je odvozeno od slovesa „škodit“ (*nocere*), protože poškozujíc zrak.¹⁹³ Osvětlují ji měsíc a hvězdy, aby nebyla ohyždná, aby byla příjemná pro ty, kdo pracují v noci, a aby přiměřeně umožňovala žít živočichům, kteří nemohou snést sluneční světlo. (2) Střídání dne a noci existuje kvůli střídání spánku a bdění, aby noční odpočinek přinesl úlevu po námaze denní práce. (3) Noc nastává buď proto, že se Slunce unaví dlouhým pochodem, a jakmile dorazí k poslednímu úseku nebe, zemdí a vyšle své poslední zchátlé záblesky; anebo proto, že Slunce plápolá stejnou měrou i za Zemí, kam s sebou přeneslo světlo ozářující země; a proto stín, vrháný Zemí, způsobuje noc. To má na mysli Vergilius:

“... noc již pospíchá z moře
halíc v temný stín báh nebes i veškeru zemi.”¹⁹⁴

¹⁹¹ *Hesternus* je odvozenina od adv. *heri*, „včera“, Isidor etymologizuje nesprávně, pouze na základě vzdálené zvukové podobnosti slov.

¹⁹² Lat. *pridie*, „včera“, je složeno z adv. **pri*, „vpředu“, a subst. *dies*, „den“; srv. Ernout–Meillet, s. v. *pri*.

¹⁹³ Lat. subst. *nox*, „noc“, má ekvivalenty v mnoha dalších indoevr. jazycích, srv. skr. *nak*, řec. *nyx* (nyx), něm. *Nacht*, čes. *noc* ad.; se slovesem *nocere*, „škodit“ (příbuzným se slovy *nex*, „vražda“, *necare*, „vraždit“) etymologicky nesouvisí. Srv. Varro, *De lingua Lat.* VI,2.

¹⁹⁴ Vergilius, *Aen.* II,250.

(4) Noctis partes septem sunt, id est vesper, crepusculum, conticinium, intempustum, gallicinium, matutinum, diluculum. (5) Vesperum ab stella occidentali vocatum, quae solem occidentum sequitur et tenebras sequentes praecedit. De qua Vergilius:

„ante diem clauso componit vesper Olympo.“

(6) Tenebras autem dicitas, quod teneant umbras. (7) Crepusculum est dubia lux. Nam creperum dubium dicimus, hoc est inter lucem et tenebras. (8) Conticinium est, quando omnes silent; conticescere enim silere est. (9) Intempustum est medium et inactuosum noctis tempus, quando agi nihil potest et omnia sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intellegitur, nisi per actus humanos. (10) Medium autem noctis actum caret. Ergo intempesta inactiosa, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem dinoscitur tempus; unde est: „Intempestive venisti.“ Ergo intempesta dicitur, quia caret tempora, id est actum. (11) Gallicinium propter gallos praenuntios dicitur. (12) Matutinum est inter abscessum tenebrarum et aurorae adventum; et dictum matutinum, quod hoc tempus inchoante manet. (13) Diluculum quasi iam incipiens parva diei lux. Haec et aurora, quae solem praecedit. (14) Est autem aurora diei clarescentis

¹⁹⁵ Vergilius, *Aen* I,374; srv. též Servius, *In Verg. Aen.* I,530; J. Fontaine, *Isidore de Seville et la culture classique*, str. 523–524. Slat. výrazem *vesper* je přibuzné např. i praslovanské *večera*, srv. V. Machek, *Eymologický slovník jazyka českého*, Praha 1997³, s. v. *večer*.

¹⁹⁶ Isidorova eymologie založená pouze na zvukové podobnosti se spojením slovesa *lenere* a subst. *umbrā* je nesprávná. Ve skutečnosti lat. subst. *tenebrae*, „temnoty“, náleží ke kořeni **tem-*, „tmavý“, objevujícímu se např. i v lat. adv. *temere*, přibuzné je i čes. *tmá*, *tmavý* atd.; srv. Ernout-Meillet, s. v. *tenebrae*. Srv. Isidor, *Eymol.* XIII,10,12.

¹⁹⁷ Srv. Varro, *De lingua Lat.* VII,4: *ideo dubiae res creperae dicitae* („proto se nejisté věci nazývají *creperae*“); Ernout-Meillet, s. v. *creper*, uvádějí, že slovo je sabinského, nebo snad etruského původu. Isidor se o tomto slově zmiňuje ještě na jiném místě, *De nat. rerum* II,3 (*PL* 83,967B).
¹⁹⁸ Isidor eymologizuje správně, subst. *conticinium* je skutečně odvozeno od slovesa *conticescere*, „umlknout“.

¹⁹⁹ Srv. Varro, *De lingua Lat.* VI,7; tamt. VII,79: *Intempestiam Aelius dicebat, cum tempus agendi est nullum, quod alii „inconcubium“ appella-*

(4) Noc se dělí na sedm částí: podvečer, soumrak, tichou noc, hlubokou noc, kuropění, rozbřesk a rozednívání. (5) Podvečer (*vesper*) odvozuje svůj název od západní hvězdy, která jde v patách zapadajícímu Slunci a je předzvěstí následných temnot. O ní Vergilius praví:

„večerní hvězdou by den byl zakončen,

Olympus zavřen.“¹⁹⁵

(6) Temnoty (*tenebrae*) se tak jmenují proto, že prý vážou stíny (*tenere umbras*).¹⁹⁶ (7) Soumrak (*crepusculum*) je slabé světlo. *Creperum* totiž znamená „nezřetelný“, je to jakýsi přechod mezi světlou a temnotou.¹⁹⁷ (8) Tichá noc (*conticinium*) se snaží ve chvíli, kdy vše utone v tichu; sloveso *conticescere* totiž znamená „mlčet“.¹⁹⁸ (9) Hluboká noc (*intempestium*) nastává uprostřed noci, kdy ustane veškerá činnost, nelze nic dělat a vše spí tvrdým spánkem.¹⁹⁹ Čas totiž není vnímán jako takový, ale je měřen lidským konáním. (10) Půhnoc je prostá vši činnosti. Proto i nečinná hluboká noc (*intempesta*) je jakoby prostá času (*sine tempore*), tedy jakékoliv činnosti, která je měřítkem rozpoznávání času. Proto se říká: „Přišel jsi v nevhodný čas (*intempestive*).“ Výraz pro hlubokou noc tedy v sobě obsahuje neexistenci času, to znamená činnosti.²⁰⁰ (11) Kuropění (*gallicinium*) bylo pojmenováno podle kohoutů (*galli*), kteří oznamují příchod dne.²⁰¹ (12) Rozbřesk (*matutinum*) nastává mezi ústupem tmy a příchodem svítání; název se odvozuje od toho, že je to čas, kdy začíná ráno (*mane*).²⁰² (13) Rozednívání (*diluculum*) je jakoby první záblesk denního světla (*diei lux*).²⁰³ Říká se mu též Zora

runt, quod omnes fere tunc cubarent... („Hlubokou nocí Aelius nazýval dobu nečinnosti; jiní ji nazývali *inconcubium*, protože tou dobou všichni uléhají na lože...“)

²⁰⁰ Celý odstavec je doslova přejat ze Servia, *In Verg. Aen.* III,587.

²⁰¹ Základem složeniny *gallicinium* jsou skutečně subst. *gallus*, „kohout“, a sloveso *canere*, „zpívat“.

²⁰² Subst. *matutinum* bylo odvozeno od jména italské bohyně Matury, ztožňované s Aurorou; jak uvádí Lucretius, *De rerum nat.* V,656. Srv. Ernout-Meillet, s. v. *matuta*.

²⁰³ Subst. *diluculum* je však ve skutečnosti odvozeno od slovesa *diluere*, „rozednívat se“ (předpona *dis-* + *luere*, „být jasný“).

exordium et primus splendor aeris, qui Graece ἠώς dicitur, quam nos per derivationem auroram vocamus, quasi eororam. Unde est illud:

“... et laetus Eoos Eurus equis”

et:
“... Eoasque acies...”

32. DE HEBDOMADA

Hebdomada dicta a numero septem dierum, quorum repetitione et menses et anni et saecula peraguntur; ἑπτά enim Graeci septem dicunt. Hanc nos septimanam vocamus, quasi septem luces. Nam mane lux est. Octavus autem dies idem primus est, ad quem rediit et a quo rursus hebdomadae series oritur.

33. DE MENSIBUS

(1) Mensis nomen est Graecum de lunae nomine tractum. Luna enim μῆνῃ Graeco sermone vocatur: unde et apud Hebraeos menses legitimi non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, quod est de nova ad novam. (2) Aegyptii autem primi propter lunae velocitorem cursum, et ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis adinvenerunt, quoniam tardior solis motus facilius poterat comprehendi.

(3) Ianuarius mensis a Iano dictus, cuius fuit a gentilibus consecratus; vel quia limes et ianua sit anni. Unde et bifrons idem Ianus pingitur, ut introitus anni et exitus demonstraretur. (4) Februarius

²⁰⁴ Starí Římané odvozovali slovo od subst. *aurum*, „zlato“. Srv. Varro, *De lingua Lat.* VIII.83: *Aurora dicitur ante solis ortum, ab eo quod ab igni solis tum aureo aer aurescit.* („Aurora se nazývá chvíle před vychodem Slunce, protože tehdy vzduch zláme slunečním plamenem.“) Ve skutečnosti se však jedná o staré indoevr. slovo stejného původu jako např. řec. ἠώς, resp. hom. ἠώς (heós, éós), či čes. *jitra*, *Jitřenka*. Isidor se přidržuje tohoto chápání.

²⁰⁵ Vergilius, *Aen.* II,417.

²⁰⁶ Tant. I,489.

(*Aurora*),²⁰⁴ která předchází východu Slunce. (14) Se Zorou nastupuje jasný den a vzduch se rozzáří prvním světlem; Řekové je nazývají ἠώς (Éós). Z toho jsme my odvozením dospěli k názvu *Aurora*, jako by se řeklo *eorora*. Proto praví verš:

“... Eurus, jenž s východním spřežením jezdí”²⁰⁵

a
“... i východní šiky...”²⁰⁶

32. TÝDEN

Slovo *hebdomada* (týden) je odvozeno od sedmi dní, jejichž sled tvoří měsíce, roky a staletí: ἑπτά (hepta) totiž řecky znamená sedm. Podle toho říkáme týdnu též *septimana*, jako sedm (*septem*) svítání. Ráno (*mane*) je totiž světlo. A osmý den je zase první, ke kterému se navrací a od kterého znovu počíná řetězec dalšího týdne.

33. MĚSÍCE

(1) Výraz pro měsíc (*mensis*) je řecký, převzatý z názvu Měsíce. Řecky se totiž Měsíc řekne μῆνῃ (méné); proto i Židé vypočítávají pravidelný měsíc nikoli z dráhy, kterou obíhá Slunce, ale z oběhu Měsíce, to jest od novoluní k novoluní. (2) Měsíc se však pohybuje příliš rychle, a proto Egypťané začali vypočítávat dny v měsíci podle pohybu Slunce, aby se vyhnuli omylům ve výpočtech, vzniklým v důsledku rychlého pohybu Měsíce; pomalejší pohyb Slunce bylo totiž možno snadněji zaznamenat.

(3) Měsíc leden (*Ianuarius*) se nazývá podle boha Iana, kterému ho zasvětili pohané; anebo snad proto, že je to práh a brána (*ianua*) do roku.²⁰⁷ Proto je také Ianus zobrazován se dvěma tvářemi, aby se poukázalo na to, že je jeho měsíc zároveň vstup i závěr roku.²⁰⁸ (4) Unor (*Februarius*) nese název podle Februa, tedy Plutona, které-

²⁰⁷ Subst. *ianua*, „brána“, je stejně jako jméno měsíce *Ianuarius* odvozeno od jména boha Iana (srv. násl. pozn.); srv. Ernout-Meillet, s. v. *ianus*.

²⁰⁸ Ianus byl bůh dvou tváří, z nichž jedna hleděla do budoucnosti a druhá do minulosti. Tato představa znázorňovala symbol starého a nového, cyklicky se obnovujícího času.

nuncupatur a Februo, id est Plutone, cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarius diis superis, Februarius diis Manibus Romani consecraverunt. Ergo Februarius a Februo, id est Plutone, non a febre, id est aegritudine nominatus. (5) Martius appellatus propter Martem Romanae gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia agantur ad marem et ad concumbendi voluptatem. (6) Idem appellatur et mensis novorum, quia anni initium mensis est Martius. Idem et novum ver ab iudiciis scilicet germinum, quia in eo viridantibus fructibus novis transactorum probatur occasus. (7) Aprilis pro Venere dicitur, quasi Aphrodis; Graece enim Ἀφροδίτη Venus dicitur; vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem, quasi Aperilis. (8) Maius dicitur a Maia matre Mercurii, vel a maioribus natu, qui erant principes reipublicae. Nam hunc menssem maioribus, sequentem vero minoribus Romani consecraverunt. (9) Unde et Iunius

²⁰⁹ Název měsíce je ve skutečnosti spojován se slovesem *februare*, „očistit“ a subst. *februa*, „očistné slavnosti“. Očistné slavnosti se konaly na počest božstva *Febris*, personifikace malariické horečky. Nemoc byla v krá-jích bažin, na kterých stál Řím, velmi rozšířená; srv. *RE* VI,2096. Uctívání tohoto božstva odsuzovali již někteří římsí spisovatelé (Cicero, *De nat. deorum* II,28; Seneca, *Natur. quaest.* II,16) a zejména proti němu brojili křesťanští spisovatelé; srv. Lactantius, *Div. instit.* I,20 (*PL* 6,222A), Augustin, *De civ. Dei* IV,23,32 a II,15,54 (*CCL* 47,117 a 46), Prudentius, *Garm.* 512 (*PL* 59,1023A), Tertullianus, *Apol.* 6 (*PL* 1,305A), týž, *De spect.* 5 (*PL* 1,637B) atd., kteří s oblibou využívali existence kultu jako argumentu proti pohanskému náboženství. Isidor právě tuto souvislost potlačuje.

²¹⁰ Etymologie odvozuující název měsíce *Martius* ze subst. *mas*, gen. *maris*, „samec“, je nesprávná. Měsíc se nazýval podle boha Marra. Asociace názvu měsíce s pářením je však patrna v českém subst. *březem*, které pochází snad z adj. *březí* (anebo ze subst. *březá*). Srv. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, s. v. *březem*.

²¹¹ Římský kalendářní rok začínal původně březnem, protože v agrárních společnostech měl rok počátek v měsíci, kdy se probouzela příroda a zahajovaly se zemědělské práce. Prvním úředním rokem, který začínal 1. ledna, byl rok 190 či 153 př. Kr. Srv. M. Bláhová, *Historická chronologie*, str. 85.

²¹² Srv. níže *Etymol.* V,35,2.

²¹³ Bohyně ženské krásy a lásky, dcera Dia a Diony, se nazývala latinsky *Venus*. Etymologie odvozuující název měsíce od jména Afrodity se objevuje u Macrobia, *Satur.* I,12,8 a I,21,6 aj., který spojuje slovo s řeckým výra-

mu se v tomto měsíci vzdávaly pocty. Leden byl totiž u Římanů zasvěcen nebeským božstvům, kdežto únor bohům podsvětí. Únor se tedy nazývá podle Februa, to jest Plutona, nikoli podle slova *febris*, což je jméno pro nemoc.²⁰⁹ (5) Březem (*Martius*) se nazývá podle Marra, zakladatele římského národa, anebo proto, že tou dobou je veškeré samičí zvířectvo puzeo k samcům (*mares*) a ke smyslnému páření.²¹⁰ (6) Nazývá se též „měsíc počátků“, protože březnem začíná nový rok.²¹¹ Je to také „nové jaro“,²¹² které je ohlašováno novými výhonky, protože když se zelenají nové plody, zpěčují se tím odumření starych. (7) Duben (*Aprilis*) je nazván podle Venuše, jako by se jmenoval *Aphrodis*; řecky se totiž Venuši říká Ἀφροδίτη (Afrodité). Anebo se tak jmenuje proto, že se toho měsíce všechno rozvine (*aperire*) do květu, jako by se jmenoval *Aperilis*.²¹³ (8) Květen (*Maius*) odvozuje své jméno od Maie, matky Merkurovy,²¹⁴ anebo od starších (*maiores natu*), kteří byli v čele republiky. Tento měsíc totiž Římané zasvětili starším, kdežto následující mladším osobám. (9) Proto se také červen nazývá *Iunius*.²¹⁵ Kdyby byl totiž lid rozdě-

zen ἀφρός (afros), „pěna“, ze které se podle mytologie bohyně zrodila (Afrodité znamená řecky „z pěny zrozená“). Jinde však při objasňování původu jmen měsíců Isidor (*De nat. rerum* IV,2) výslovně uvádí, že měsíc duben nedostal svůj název podle záhněto z bohů, a přidržuje se jen varianty uvedené zde jako druhé: spojuje slovo se slovesem *aperire*, „otevírat se“. Podobně kolísá i názor Macrobiův: na jiném místě (*Satur.* I,12,14) uvádí, že etymologii názvu *Aprilis* lze také hledat ve slovesu *aperire*, „otevírat se“, protože na jaře se otevírá země. Ve skutečnosti však slovo *Aprilis* patrně znamená „druhý měsíc“ (z indoevr. **aporos*, „pozdější“, „druhý“) – rok totiž začínal březnem. Podobně se také měsíce červenec a srpen původně nazývaly *Quintilis*, „pátý měsíc“, a *Sextilis*, „šestý měsíc“; srv. níže *Etymol.* V,33,10.

²¹⁴ Maia je v řecké mytologii dcera Atlanta a matka Hermova. V Římě se nejednalo o obzvlášť známou, natož uctívanou bohyni, až s příchodem hel-lenismu došlo k posílení jejího kultu. Jak uvádí Festus, *De verb. signif.* 135, slovo *Maius*, „květen“, se uvádí do souvislosti s římskou bohyní Ma-ion, dnučkou boha Vulcana a matkou Mercuria; srv. *RE* XIV,1,531. Správná je tedy Isidorova první etymologie; samotné jméno bohyně ovšem podle Ernouta-Meillera (s. v. *Maia*) možná skutečně souvisí s kořenem **mag-*, který se vyskytuje v adj. *maior*, „větší“.

²¹⁵ Přídavné jméno *iunivis*, komparativ *iunior*, znamená v latině „mladý“, na jiném místě, *De nat. rerum* IV,3 (*PL* 83,969A), Isidor po vzoru

dicitur. Antea enim populus in centurias seniorum et iuniorum divisus erat. (10) Iulius vero et Augustus de honoribus hominum, Iulii et Augusti Caesarum, nuncupati sunt. Nam prius Quintilis et Sextilis vocabantur: Quintilis, quia quintus erat a Martio, quem principem anni testantur esse Romani; Sextilis similiter, quod sextus. (11) September nomen habet a numero et imbre, quia septimus est a Martio et imbres habet. Sic et October, November atque December ex numero et imbribus acceperunt vocabula; quem numerum decurrentem December finit, pro eo, quod denarius numerus praecedentes numeros claudit.

(12) Kalendas autem, Nonas et Idus propter festos dies Romani instituerunt, vel propter officia magistratum. In his enim diebus conveniebatur in urbibus. (13) Quidam autem Kalendas a colendo appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensuum principia colebantur, sicut et apud Hebraeos. Idus autem plerique Latinarum ab edendo dicitur putant, quod hi dies apud veteres epularum essent. (14) Nonae a nundinis vocatae. Nundinae enim sunt publicae conventiones sive mercimonia.

Augustina, *Contra Faust.* XVIII, 5 (PL 42, 346), správně spojuje název měsíce s Junonou, manželkou Dia.

²¹⁶ Obyvatelstvo starého Říma se dělilo na setminy (*centuriae*), což byly vojenské a současně i hlasovací jednotky v celonárodním shromáždění, které se scházelo na Martově poli u příležitosti důležitých rozhodování, volby úředníků aj. Pro vojenské účely se občané dělili na mladší (*iuniores*, do 45 let) a starší (*seniores*, do 60 let).

²¹⁷ Srv. Jeronym, *Interpr. Euseb. Chron.* (PL 27, 539); J. Fontaine, *Isidorus de Seville et la culture classique*, str. 821.

²¹⁸ Subst. *imber*, „déšť“, však ve skutečnosti nemá nic společného se suffixem *-ber* vyskytujícím se v názvech měsíců.

²¹⁹ Zde Isidor nesrovnává s hebrejskými měsíci, ačkoli tak činí v díle *De nat. rerum* IV, 6. Židé vypočítávali měsíce stejně jako Mezopotámci, totiž podle lunárních fází. Kalendářní měsíce tedy byly lunární, nikoli solární, a trvaly méně než třicet dní. Aby se vyrovnal nepochměr mezi trváním ročních období a měsíců, bylo nutno periodicky přidávat jeden měsíc navíc. To byly přestupné roky s třinácti měsíci. Před rozplylením Židů v diasporě byly měsíce označovány stejně jako dny, tedy čísly. Současné názvy měsíců (Nisan, Iyar, Sivan atd.) jsou pozdějšího data. O názvech měsíců viz též Macrobius, *Saturn.* I, 12, 1–39.

len na setminy starších a mladších.²¹⁶ (10) Července (*Iulius*) a srpen (*Augustus*) byly pojmenovány na počest dvou mužů – Julia Caesara a císaře Augusta. Dříve se totiž jmenovaly *Quintilis* a *Sextilis*. *Quintilis*, protože byl pátý (*quintus*) od března, jež Římané prohlásili za začátek roku; a stejně tak *Sextilis*, protože byl šestý (*sextus*) v pořadí.²¹⁷ (11) Zaří (*September*) odvozuje jméno od svého pořadí a od slova *imber* (déšť), protože je sedmý (*septimus*) po březnu a deštivý. Také říjen (*October*), listopad (*November*) a prosinec (*December*) dostaly svůj název podle číslovky a deště.²¹⁸ Takto ubíhající řadu měsíců uzavírá prosinec, stejně jako desítkové číslo uzavírá řadu předchozích čísel.²¹⁹

(12) Kalendy, nóny a idy zavedli Římané za účelem slavení svátků, anebo kvůli povinnostem úředníků. Za těchto dnů se totiž scházeli ve městech.²²⁰ (13) Někteří se však domnívají, že se kalendy nazývají podle slovesa *colere*, „uctívat“. Staří totiž oslavovali začátky všech měsíců, stejně jako Židé.²²¹ Většina latinských spisovatelů se domnívá, že idy odvozují svůj název od slovesa *edere*, „jíst“, protože za těch dnů se kdysi pořádaly hody.²²² (14) Nóny přejala název od trhových dnů (*nundinae*). Trhy jsou totiž veřejně sešlosti za účelem obchodování.²²³

²²⁰ Římané nepočítali dny v měsíci posloupně od prvního do třicátého (resp. třicátého prvního), ale podle tří hlavních dnů v měsíci: *Kalendae* byl první den v měsíci, *Nonae* pátý nebo sedmý (v březnu, květnu, červenci a říjnu) a *Idus* třináctý nebo patnáctý (také v březnu, květnu, červenci a říjnu). Konkrétní datum vzniklo odečtením od nejbližšího z těchto dnů.

²²¹ Podle Macrobia, *Saturn.* I, 15, 11, obdržely kalendy svůj název podle řeckého slovesa *καλεῖν* (kalein), „vyvolávat“, latinsky *calare*, protože před Caesarovou reformou kalendáře začátek nového měsíce vyvolávali pontifikové. Srv. též A. Borsari, *Die karolingische Kalenderreform*, str. 37–38.

²²² Idy podle Macrobia, *Saturn.* I, 15, 16, odvozovaly svůj název od slovesa *videre*, „vidět“, protože se jedná o den, kdy je Měsíc v úplňku obře viditelný, anebo (tamt. I, 15, 17) protože tento den dělí (*dividere*) měsíc. Varro, *De lingua Lat.* VI, 28, považuje výraz za původem etruský. Etymologie však ve skutečnosti zůstává nejasná, srv. Ernout–Meillet, s. v. *idus*.

²²³ Nóny byly dle římského počítání devátým dnem před idami, tj. před úplňkem; jejich název skutečně vychází z číslovky *novem*, „devět“, resp. z řadové číslovky *nonus*, „devátý“, podobně jako subst. *nundinae* (srv. výše pozn. 70).

34. DE SOLSTITIIS ET AEQUINOCTIIS

(1) Solstitium dictum, quasi solis statio, quod tunc sole stante crescant dies vel noctes. Aequinoctium appellatum, quod tunc dies et nox horarum spatio aequali consistunt. (2) Duo sunt autem solstitia: unum aestivum, VIII Kal. Iul., de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos; aliud hiemale, VIII Kal. Ian., quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Unde hiemalis solstitii dies minus, sicut aestivum maximus invenitur. (3) Item duo sunt aequinoctia, unum vernale et aliud autumnale, quae Graeci ἰσημερινός vocant. Sunt autem haec aequinoctia die VIII Kal. Apr. et VIII Kal. Oct., quia annus olim in duas tantum partes dividebatur, hoc est in aestivum et hiemale solstitium, et in duo hemisphaeria.

35. DE TEMPORIBUS ANNI

(1) Tempora anni quattuor sunt: ver, aestas, autumnus et hiems. Dicta sunt autem tempora a communione temperamento, quod invicem se humore, siccitate, calore et frigore temperent. Haec et curricula dicuntur, quia non stant, sed currunt. (2) Constat autem post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse divisa. Quorum temporum talem veteres faciunt discretionem, ut primo mense ver novum dicatur, secundo adultum, tertio praecipuus. (3) Sic [et] aestas in suis tribus mensibus, nova, adulta et praecipuus. Sic [et] autumnus, novus, adultus et praecipuus. Item hiems, nova, adulta et praecipuus sive extrema. Unde est illud:

„Extremae sub casu hiemis...“

²²⁴ V latíně se ovšem pro rovnodennost užívá termínu *aequinoctium*, což v doslovném překladu znamená „rovná noc“.

²²⁵ Tedy 24. června.

²²⁶ Tedy 25. prosince.

34. SLUNOV RAT A ROVNODENNOST

(1) Slunovrat (*solstitium*) je jakoby zastavení Slunce (*solis statio*), protože tehdy Slunce stojí na nebi a dni nebo noci se prodlužují. Rovnodennost má název podle toho, že při ní den a noc trvají stejně dlouhou dobu.²²⁴ (2) Slunovraty jsou ovšem dva: první letní, osmého dne před červencovými kalendami,²²⁵ kdy Slunce nastupuje svou pout ke spodním oběžnicím; druhý zimní, osmého dne před lednovými kalendami, kdy se Slunce obrací ke své horní oběžnici.²²⁶ Proto je o zimním slunovratu den nejkratší a o letním zase nejdelší. (3) Stejně tak jsou dvě rovnodennosti, jedna jarní a druhá podzimní: Řekové je nazývají ἰσημερινός (isēmeria). Rovnodennosti nastávají osmého dne před dubnovými kalendami a osmého dne před říjnovými kalendami,²²⁷ protože rok se kdysi dělil pouze na dvě části, na letní a zimní, jako nebe na dvě hemisféry.

35. ROČNÍ OBDOBÍ

(1) Roční období jsou čtyři: jaro, léto, podzim a zima. Říká se jim *tempora* podle rovníměrného střídání (*temperamentum*) živů. Během roku se totiž vlhkost, sucho, teplo a chlad vzájemně v různém poměru mísí. Proto se tato období nazývají též běhy (*curricula*), protože nepostojí, ale stále běží (*currere*). (2) Je známo, že po stvoření světa byl čas rozdělen na tříměsíční období podle polohy Slunce. Naši předkové členili tato období tak, že jaro se v prvním měsíci říkalo nové, v druhém měsíci zralé, ve třetím dozrívající. (3) Stejně tak je tomu v případě léta v jeho třech měsících: je léto nové, zralé a dozrívající. Stejně tak podzim: nový, zralý a dozrívající. A stejně tak zima, nová, zralá a dozrívající. Proto pravý Vergilius:

„Když se už končí zima...“²²⁸

²²⁷ Tedy 25. března a 24. září. Tato data jsou ovšem pohyblivá.

²²⁸ Vergilius, *Georg.* I,340.

Ver autem dictum, quod viret. Tunc enim post hiemem vestitur tellus herbis et in florem cuncta rumpuntur. (4) Aestas dicitur ab aestu, id est a calore; et aestas quasi usta, id est exusta et arida. Nam calor aridus est. (5) Autumnus a temperate vocatus, quando et folia arborum cadunt et omnia maturescunt. (6) Hiemem ratio hemisphaeritii nuncupavit, quia tunc breviori sol volvitur circulo. Unde et hoc tempus bruma dicitur, quasi βροχῦς, id est brevis; vel a cibo, quod maior sit tunc vescendi appetitus. Edactias enim Graece βρώμα appellatur; unde et inbrumari dicitur, quibus fastidium est ciborum. (7) Hibernus autem inter hiemem et vernum est, quasi hibernus; qui plerumque a parte totum, hiemem, significat.

Haec tempora singulis etiam caeli partibus adscribuntur. (8) Ver quippe orienti datur, quia tunc ex terris omnia orientur; aestas vero meridiano, eo quod pars eius calore flagrantior sit; hiems septentrioni, eo quod frigidus et perpetuo gelu torpet; autumnus occidento, propter quod graves morbos habet, unde et tunc omnis folia arborum defluit. Ut autem autumnus abundet morbis, facit hoc confinium frigoris et caloris, et compugnantia inter se contrariorum aerum.

²²⁹ Isidor však etymologizuje nesprávně, slova *ver*, „jaro“, a *virere*, „zelenat se“, spolu ve skutečnosti etymologicky nesouvisejí. Lat. subst. *ver* má ekvivalenty i v jiných indoevr. jazycích, srv. řec. (F)καρ (V)ear), slov. *vesna* atd.

²³⁰ Obě substantiva, *aestas*, „léto“, i *aestus*, „žár“, jsou utvořena různými sufixy od téhož kořene; srv. Ernout–Meillet, s. v. *aestas*, *aestus*.

²³¹ Srv. Varro, *De lingua Lat.* VI,9; Servius, *In Verg. Aen.* II,706.

²³² Jak uvádějí Ernout–Meillet, s. v. *autumnus*, slovo bylo často spojováno se slovesem *augere*, „zmožovat“; srv. Festus, *De verb. signif.* 21,27: „Někdo se domnívá, že *autumnus* se tak nazývá proto, že tou dobou, po sklizni plodů na venkově, vzrůstá majetek lidí. Proto se někdy příše *aucumnus*.“ Ve skutečnosti se jedná o přejaté slovo etruského původu.

Jaro (*ver*) se nazývá podle slovesa „zelenat se“ (*virere*). Tehdy se totiž země odvírá květem a vše bujně vyhání.²²⁹ (4) Léto (*aestas*) je odvozeno od žár (*aestus*), tedy od horka;²³⁰ slovo *aestas* připomíná výraz *usta*, to znamená zpražené a vyschlé. Horko je totiž suché.²³¹ (5) Podzim (*autumnus*) se nazývá podle doby, kdy padá list ze stromů a všechno zraje.²³² (6) Zima (*hiems*) dostala svůj název s ohledem na polokouli (*hemisphaerium*), protože tou dobou Slunce obíhá po kratším okruhu.²³³ Proto se zimě říká též *bruma*, podle řeckého slova βροχῦς (*brachys*), tedy krátký;²³⁴ anebo podle jídla, protože tehdy je největší chuť k jídlu. Βρώμα (*bróma*) je totiž řecký výraz pro žravost; proto se těm, kdo odmítají potravu, říká *inbrumarii*. (7) Předjarní čas (*hibernus*) nastává mezi zimou a jarem; je to slovo vzniklé jakoby spojením obou slov, tedy *hievernus*. Synekdochicky se však nejčastěji používá pro označení celé zimy.²³⁵

Tato roční období se připsují jednotlivým stranám nebe. (8) Jaro se spojuje s východem, protože tehdy na zemi vše vzchází; léto s jhem, protože v této končině je horko nejpálčivější; zima se severní stranou, protože sužuje chladem a věčným ledem; podzim se spojuje se západní stranou, protože přináší těžké choroby a protože tehdy opadává veškeré listí. Že totiž podzim oplývá nemocemi, je způsobeno skutečností, že je to období střetu chladu a tepla a bitevný pole vzájemně se potírajících větrů.

²³³ Isidor se v etymologii mylí; subst. *hiems* je staré indoevr. slovo s mnoha ekvivalenty v jiných indoevr. jazycích, srv. řecké χεῖμα (*cheima*), „zima“, lit. žiema či čes. zima.

²³⁴ Isidor se inspiřuje zřejmým Varronem, *De lingua Lat.* VI,8, který se domnívá, že je subst. *bruma* odvozeno od adj. *breviis*, „krátký“, protože tou dobou je den nejkratší. Ernout–Meillet, s. v. *bruma* (1), tuto teorii v podstatě potvrzuje.

²³⁵ Synekdocha je pojmenování celku označením jeho části (tzv. *pars pro toto*, např. kolo – jízdní kolo), nebo naopak pojmenování části označením celku (tzv. *totum pro parte*, např. angreš: rostlina – její plod); Isidor pojem vysvětluje v *Eymol.* I,37,13.

36. DE ANNIS

(1) Annus est solis anfractus, cum peractis trecentis sexaginta quinque diebus ad eadem loca siderum redit. Annus autem dicitur, quia mensibus in se recurrentibus volvitur. Unde et annulus [dicitur], quasi annuus, id est circulus, quod in se redeat; [ut] Vergilius:

„atque in se sua per vestigia volvitur annus.“

(2) Sic enim apud Aegyptios indicabatur ante inventas litteras picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit. Alii annum dicitur ἀπὸ τοῦ ἀναγεωοῦσθαι id est ab innovatione; renovatur enim semper. (3) Tria sunt autem genera annorum: aut enim lunaris annus est triginta dierum, aut solstitialis, qui duodecim continet menses, aut magnus, omnibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post annos solstitiales plurimos. (4) Aera singulorum annorum est constituta a Caesare Augusto, quando primum censu exagitato Romanum orbem descripsit. Dicta autem aera ex eo, quod omnibus orbis aes reddere professus est reipublicae.

²³⁶ Vergilius, *Georg.* II,402; srv. též Macrobius, *Comm. somn. Scip.* I,6.

²³⁷ Ani jedna z Isidorem navrhovaných etymologií není správná: subst. *annulus*, „prsten“, je deminutivum od subst. *annus*, „kruh“, a se subst. *annus*, „rok“, nýjāk etymologicky nespojují, podobně jako řec. sloveso ἀναγεωοῦσθαι (ananeústhai), „obnovovat se“ (předpona ἀνα- [ana-], „opět“ + adj. véos [neos], „nový“).

²³⁸ *Annus* tedy podle Isidorových poznatků může označovat buď cyklus lunární (o 30 dnech, tedy po vypršení měsíce), nebo solární čili *annus solstitialis* (o 365 dnech), anebo jeden cyklus, který se vyznačuje návratem všech planet (tehdy sedmi známých) na výchozí bod a který se nazývá velkým rokem o devatenácti letech. Isidor v souladu s prameny, ze kterých pravděpodobně čerpal, zdůrazňuje dráhu planet jako klíč pro rozlišení typu roku; srv. Isidor, *De nat. rerum* VI,2 (PL 83,972A), Cicero, *De rep.* VI,24, Tacitus, *Dial. orat.* XVI,7, kde podle vlastních slov cituje Ciceronova *Hor-tensia*, Servius, *In Verg. Aen.* III,284 a I,269, Macrobius, *Saturn.* I,144, týž, *Comm. somn. Scip.* II,11,8–12, Augustin, *De Gen. lit.* XIII,38 (PL 34,236). Seneca, *Natur. quaest.* III,29,1, tvrdí, že se hvězdy řadí pod zna-

36. ROK

(1) Rok je oblouk, který Slunce urazí po 365 dnech, kdy se vrátí na výchozí bod hvězdné soustavy. Říká se mu *annus*, protože se vrací na začátek po uplynutí všech měsíců. Tak také dostal jméno i prsten (*annulus*), jako bychom řekli *annuus* (roční); je to kruh, který se uzavírá. Vergilius říká:

„rok jak je dlouhý a ve vlastních stopách
vždy kolotá znovu.“²³⁶

(2) Tak se totiž zobrazoval rok u Egyptanů před vynálezem písma: jako drak, který požírá vlastní ocas, protože se rok vrací ke svému začátku. Jimi tvrdí, že se roku říká podle slovesa ἀναγεωοῦσθαι (ananeústhai), to znamená „obnovovat se“; vždy se totiž zrodí znovu.²³⁷ (3) Jsou však tři druhy roku: lunární o třiceti dnech, solární, který pojme dvanáct měsíců, a velký, který se navrtí poté, co všechny planety zaujmou výchozí bod, a pojme mnoho slunečních roků.²³⁸ (4) Éra (*aera*) se skládá z několika let a zavedl ji císař Augustus, když bylo na jeho podnět poprvé provedeno sčítání lidu a vymezeny hranice římského světa. Éra se jí říká proto, že veškerý svět přiznal římskému státu nárok vybrat poplatek (*aes*).²³⁹

kem zvěrokruhu, zatímco Plátón, *Tim.* 39d, a Cicero, *De nat. deorum* II,51, se domnívají, že se hvězdy vracejí na místo, odkud zahájily svou dráhu. Historická chronologie dělí roky na plátónský, který trvá 25 800 let a zahrnuje periodu precese, tropický, který zahrnuje dobu, za kterou Slunce urazí dráhu mezi dvěma body rovnodennosti (365 dní 5 h. 48 min. 45 s.), a rok siderický, během něhož Slunce urazí dráhu mezi týmiž hvězdami (365 dní 6 h. 9 min. 34 s.). Srv. M. Bláhová, *Historická chronologie*, str. 77; G. Friedrich, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934, str. 17–18; A. Borst, *Die karolingische Kalenderreform*, str. 709–712.

²³⁹ Aevalus poznamenává, že slova *aera* bylo hojně užíváno v hispánském prostředí. Isidor ho často používá ve smyslu čísla anebo ve smyslu významného časového rozmezí (epochy). Jedná se o tzv. španělskou éru. Srv. pozn. ad loc. (PL 82,890C, 891A–B); o této éře též viz M. Bláhová, *Historická chronologie*, str. 321; A. Borst, *Die karolingische Kalenderreform*, str. 722.